

tedrek fi'r-ricâl. Sem'ânî'nin *el-Ensâb*'ı gibi eserlerden yararlanılarak sıhah ve sünen kitaplarının ricâlini tanıtmayı amaçlayan bu çalışma tamamlanamamıştır (Abdülhay el-Hasenî, VIII, 76).

Feyzî-i Hindî'nin *Sevâtı'u'l-ilhâm* adlı tefsirinin basımı sırasında eseri tashih edip ona bir mukaddime yazan Melihâbâdî ayrıca içlerinde *Uşûlü's-Şâşi* ve *el-Fıkhü'l-ekber*'in de bulunduğu dinî ilimler, tıp, mantık ve felsefeye dair on iki kadar Arapça eseri Urduca'ya çevirip şerhetmiştir (diğer eserleri için bk. Abdülhay el-Hasenî, VIII, 76; Emîr Hasan Nûrânî Nedvî, LXXVIII/12 [1981], s. 12-13).

BİBLİYOGRAFYA :

Melihâbâdî, *Tefsîr-i Mevâhibü'r-rahmân*, Lahor, ts. (İdâre-i Neşriyyât-ı İslâm), Mukaddime, s. 22, 78-80, 94, 99, 101; I/1, s. 8, 34-35; II/2, s. 48-49; X, 1099; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâşir*, VIII, 75-76; Abdülhak, *Qâmûsü'l-kütüb Urdü*, Karaçi 1961, s. 19, 66; M. Sâlim Kâsimî v.dğr., *Câ'ize-i Terâcim-i Kur'ânî*, Diyûbend 1968, s. 39-40; Füyûzurrahmân, *Te'ârûfi Kur'ân*, Lahor, ts. (Mektebe-i Medeniyye), s. 250; Abdurrahman Abdülcebbar el-Perivâi, *Cühüdü ehlî'l-hadis fi hidmeti'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Benâres 1980, s. 35; Sâliha Abdülhakîm Şerefeddin, *Kur'ân-ı Hakîm key Urdü Terâcim*, Karaçi, ts. (Kadîmî Kütübhanê), s. 237-242, 409-410; M. İshak Nedvî – Şems-i Tebrîz Hân, *Târîh-i Nedveti'l-ulemâ*, Leknev 1983-84, II, 126, 144, 166-167, 177-178, 192, 212, 264; Ahmed Han, *Kur'ân-ı Kerîm key Urdü Terâcim-Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1987, s. 59; Cemîl Nakvî, *Urdü Tefâsîr-Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1992, s. 37; Halid Zafferullah Daudî, *Pakistan ve Hindistan'da Şâh Velîyullah Dihlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 339; Abdülhamit Birişik, *Hind Altkitâsı Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul 2001, s. 126-141; Emir Hasan Nûrânî Nedvî, "Mevlânâ Seyyid Emir 'Alî Melihâbâdî Bülend Pâye 'Âlim Bâ Kemâl Mütercim", *Câmî'a*, LXXVIII/12 (1981), s. 8-9, 11-13, 18, 19.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

MELİHÎ (ملیحی)

Fâtiḥ Sultan Mehmed devri
divan şairi.

Hemen bütün kaynaklarda Tokat'ta doğduğu belirtilmekte, yalnız Aşık Çelebi Sinoplu veya Kastamonulu olabileceğini söylemektedir. Küçük yaştan itibaren iyi bir öğrenim gören Melihî tahsilini ilerletmek için genç yaşta gittiği İran'da Arapça ve Farsça ile belâgat ilmini öğrendi; şiir ve edebiyat bilgisini geliştirdi. Bu arada Molla Câmî ve Aydınlı Dede Ömer Rüşenî ile ders arkadaşı oldu, sohbetlerde bulundu.

Fetihten kısa bir süre sonra İstanbul'a gelen Melihî hayatında bir dönüm noktası teşkil eden Bursalı Ahmed Paşa ile tanıştı. Bir süre ona hocalık ederek edebî kişiliğinin şekillenmesinde etkili oldu. Ahmed Paşa ile yakınlığı vesilesiyle Fâtiḥ Sultan Mehmed'in huzuruna çıktı ve onun müşâhibleri arasına girdi. Melihî'nin bulunmadığı sohbetlerden Fâtiḥ'in zevk almadığı birçok tezkirede kaydedilir. Nitekim Âlî Mustafa Efendi *Künhü'l-ahbâr*'da, "Onsuz olan meclisi taâm-ı bî-nemek adederlerdi" demektedir.

İçkiye olan aşırı düşkünlüğü ve rindâne bir hayatı tercih etmesinden dolayı Melihî bu güzel ortamı birkaç kaybettii. Şeyh Rüşenî, kendisine birkaç defa İran'dan mektup yazıp kötü alışkanlıklarından vazgeçmesini tavsiye ettiyse bir etkisi olmadı. Molla Câmî'nin tasavvufa dair yazdığı birkaç risâleyi kendisine gönderince Melihî, "Bizde bu hediyeyi alacak liyakat kalmadı" diyerek kabul etmedi ve alışkanlıklarını sürdürmeye devam etti. Kaynaklarda belirtildiğine göre Melihî'nin içkiye olan zaafı üzerine onu çekemeyenlerin yaptığı dedikodular Fâtiḥ Sultan Mehmed'in kulağına kadar gitmiş, sultan onu içki içmeyeceğine dair tövbe ettirip yemin verdirmiş, buna rağmen Melihî'nin yeminini tutamadığını görünce de onu affetmiştir. Fâtiḥ'in vefatından sonra iptilâsı bir kat daha artan Melihî, II. Bayezid devrinin (1481-1512) başlarında ölmüştür.

Kaynaklar Melihî'yi açık yürekli ve samimi, hayatı boyunca kendinden başka kimseye kötülüğü dokunmamış bir şahsiyet olarak tanıtır. Hayata ve sultana karşı sahtekârlıktan nefret duyan ruhunun, yaratanına karşı da çok açık olduğu belirtilmektedir. İşlediği günahlardan ötürü ömrünün sonlarına doğru büyük bir pişmanlık duyduğu ve bu yükü daha fazla çekemeyerek öldüğü de rivayet edilmektedir. Melihî'nin edebî kişiliğinden hemen bütün tezkirelerde övgüyle söz edilmiştir. Talebesi ve devrinin en önde gelen şairi olan Bursalı Ahmed Paşa ile boy ölçüşebilecek temiz bir dile ve sade bir üslûba sahip olan Melihî, nüktedanlığı ve hazırcıvaplılığı ile de sohbetlerde aranan simalarından biri olmuştur.

Divan tertip etmeye imkân bulamadığı anlaşılan şairin az sayıdaki şiirlerinde hâkim olan tema sevgili ve aşktır. Kalender ve derbeder kişiliği onu sanat yapmaktan ziyade hissettiğini yazmaya sevketmiştir. Şiirlerinde dikkat çekecek derecedeki samimiyet ve duygusallık bir bakıma onun

bu rindâne dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Melihî'nin şiirlerine başta Bursalı Ahmed Paşa olmak üzere birçok şair tarafından (meselâ Kebîrî, Cem, Câfer, Vasfî, Meâlî, Zâtî, Muhibbî, Sarrâfî, Fehmî, Gedâyî) nazîreler yazılmıştır. Meşhur murabbâi ve bu murabbain, "Gönül ey vay gönül vay gönül ey vay gönül" mısraının şairi ölümsüzleştirmeye yetecek mükemmellikte olduğu belirtilmektedir. Bazı şiir mecmualarındaki birkaç şiirden başka Melihî'nin herhangi bir eserine rastlanmamaktadır. Eğirdirli Hacı Kemal'in *Câmiu'n-nezâir*'inde on, Edirneli Nazmî'nin *Mecmau'n-nezâir*'inde (Manisa Çarşınıgır Camii Ktp., nr. 19) iki ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (TY, nr. 1547), yazarı bilinmeyen *Câmiu'n-nezâir*'de mevcut on sekiz şiiri Muharrem Ergin tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehî, *Tezkire* (Kut), vr. 59^b-60^b; Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 126^b-127^a; Latîfî, *Tezkiretü's-suarâ*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 1160, vr. 141^b-143^b; *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kismı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 143-145; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 923-924; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-es'âr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877, vr. 90^a; Riyâzî, *Riyâzü's-suarâ*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 135^b-136^a; Gibb, *HOP*, II, 42; M. Fuad Köprülü, "Harâbât Erenleri: Melihî", *YM*, II (1918), s. 84; Muharrem Ergin, "Melihî", *TDED*, II (1948), s. 59-78; Mustafa İsen, "İki Şair: Eski Tokat'tan", *Yönelişler*, sy. 21, İstanbul 1983, s. 31-32; İskender Pala – Mustafa Kutlu, "Melihî", *TDEA*, VI, 241-242.

SABAHATTİN KÜÇÜK

MELİK (الملك)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "mâlik ve sahip olmak, elinin altında bulundurup tek başına tasarruf etmek" mânasındaki **mülk** (melk, milk) kökünden türemiş bir sıfat olan **melik** "görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi" demektir. Râgib el-İsfahânî, melik isminde akıl sahibi canlılara emir ve yasaklarıyla hükmetme mânası bulunduğu dikkat çeker ve "insanların meliki" (en-Nâs 114/2) denmesine karşılık "nesnelerin meliki" vb. bir ifadenin kullanılmayacağını söyler (*el-Müfredât*, "mlk" md.).

Mülk kavramı kırk âyette Allah'a nisbet edilmektedir. Birçok âyette de kendilerine tanrılık nisbet edilen nesnelerin zarar

verme veya zarar bertaraf etme, yarar sağlama, rızıklandırma, insanlara hitap etme, hayatı veya ölümü yaratma gibi fiillere mâlik olmadıkları belirtilerek mülk kavramı dolaylı bir şekilde zât-ı ilâhiyeye izâfe edilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mlk" md.). "Mâlik olma, kudret ve tasarrufu altında bulundurma" anlamındaki mülkün sadece Allah'a mahsus olduğu otuz kadar âyette tekrarlanmış, bunların yarıdan çoğu "görünür ve görünmez âlemler" mânasına yorumlanabilecek "semâvât ve arz" çerçevesinde şekillendirilmiş, dört yerde de âhiretteki mülkiyete atıfta bulunulmuştur. "Hükümranlık, kudret ve azamet" mânasına alınan ve daha çok görünmeyen âlem için kullanılan "melekût" kelimesi (*Kâmus Tercümesi*, "mlk" md.), Cenâb-ı Hak'a izâfe edildiği iki âyette Allah'ın her şeyin mülkiyet ve tasarruf hakkını kendi elinde bulundurduğunu ifade eder (el-Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83). Melik iki âyette "hak" (Tâhâ 20/114; el-Mü'minûn 23/116), iki âyette "kuddûs" (el-Haşr 59/23; el-Cum'a 62/1) ismiyle birlikte zikredilmiş, Nâs sûresinde de "rab" ve "ilâh" isimleri arasında yer almıştır (114/1-3). Fâtiha sûresinin 4. âyetini teşkil eden ve mütevâtir kıraatlerde "mâlik" ve "melik" şeklinde okunan isim hakkında müfessir Taberî ikinci okuyuşu tercih ederek bunun mâlikten daha kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu söylemiştir. İbn Kesîr, her iki kıraati sahih diye niteledikten sonra Hz. Peygamber'le içlerinde Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın da bulunduğu bazı sahâbîlerin "mâliki yevmi'd-dîn" şeklinde okuduklarını kaydetmiş ve "melik" kıraatinin sonradan ortaya çıktığı yolundaki bir rivayeti aktarmıştır (bk. bibl.). Âhîret hayatında takvâ sahiplerinin geniş mekânlarda kurulmuş ve ırmaklarla donatılmış cennetlerde, kudretli ve yüce rablerinin huzurunda hak meclisinde bulunacaklarını ifade eden âyette geçen "melik" de (el-Kamer 54/55) melik gibi sıfat sîgasında bir isimdir. Doksan dokuz isimli esmâ-i hüsnâ listesi içindeki mâlik Âl-i İmrân sûresinde (3/26) "mâlikü'l-mülk" terkihiyle yer almakta ve daha çok dünya hayatıyla ilgili hükümranlığın zât-ı ilâhiyeye has olduğunu ifade etmektedir. Fâtiha sûresinde geçen "mâliki yevmi'd-dîn" terkihiindeki mâlik ise ebedî hayatın hükümranlığını Allah'a izâfe etmektedir.

Melik ismi hem İbn Mâce hem de Tirmizî rivayetinde yer almakta ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), mâlik ise sadece Tirmizî'de geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a

nisbet edilen mülk, melekût, melik, melik ve mâlik kelimeleri çeşitli hadis rivayetlerinde de görülmektedir. Hz. Peygamber tarafından farz namazların sonunda okunması tavsiye edilen ve, "lâ ilâhe illa'l-lâhu vahdehü ..." diye başlayan zikir metninde "lehü'l-mülk" ifadesinin yer aldığı bilinmektedir. Bu hadis Wensinck'in *el-Mu'cem*'i için esas aldığı dokuz kitabın tamamında mevcuttur. Ayrıca hac ibadetinin ifası sırasında tekrarlanan, "Hamd sanadır, nimet senin, mülk senindir" meâlindeki cümleyi de içeren "lebbeyk" niyazi aynı kaynaklarca rivayet edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, VI, 257). Melekût kelimesi de "sahip oluş" mânası ifade eden "zû" ve "azamet" anlamına gelen "ceberût" kelimeleriyle birlikte (zû'l-ceberût ve'l-melekût) Hz. Peygamber'in hamd, tesbih ve tekbir zikirlerinde tekrarlanmaktadır (a.g.e., VI, 269).

Melik ismi birçok hadis mecmuasında yer almaktadır. Kutsî hadis üslûbunda Allah'a izâfe edilen ve "ene'l-melik" (yegâne hâkim ve kudret sahibi benim) diye başlayan hadisi Nesâî'nin *Sünen*'i hariç *Kütüb-i Sitte* tarafından rivayet edilmiştir (a.g.e., VI, 258). Resûlullah'ın özellikle tehecüd namazında melik isminin geçtiği dua ve zikirleri okuduğu anlaşılmaktadır (a.g.e., VI, 258-259). Yine Resûlullah'ın sabah ve akşam okunmak üzere Hz. Ebû Bekir'e öğrettiği dua-zikir metninde Cenâb-ı Hak nitelendirilirken "her şeyin rabbi ve meliki" ifadesi geçmektedir (Tirmizî, "Da'avât", 94). Mâlik ismi de "görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi" anlamında hadis rivayetlerinde zikredilmiştir (Müslim, "Edeb", 20; İbn Mâce, "İkâme", 180).

Esmâ-i hüsnâ müellifleriyle kelâm ve tefsir âlimleri melik ve mâlik isimlerinin mânalarını "görünen ve görünmeyen âlemlere, dünya ve âhîret hayatındaki her şeye gerçek anlamda ve hiçbir şartla mukayyet olmayarak hâkim ve kâdir olup dilediği gibi tasarrufta bulunma" noktasında yoğunlaştırmışlardır. Mâtürîdî mutlak mânada mâlik kavramının sadece Allah'a nisbet edilebileceğini, insanlar için "falan şeyin mâliki" şeklinde kayıt koymanın gerektiğini kaydeder (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, vr. 75^b).

Kuşeyrî, Allah'ın yegâne mâlik olduğu bilincine ulaşan kimsenin herhangi bir mahlûka boyun eğmeyeceğini söyler; çünkü O'nun kudret ve mâlikiyetinin mahiyetine vâkîf olmak kişiyi başkasına değil sadece O'na yönelip yaklaşılmaya sevkeder. Gazzâlî de melikle ganî ismi arasında

bağlantı kurar ve ganîyi "hiçbir şeye muhtaç olmayan", meliki ise ayrıca "her şey kendisine muhtaç olan" diye mânalandırır (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 37, 70-71).

Melik genellikle kâinata yönelik ilâhî isimler içinde mütalaa edilir. Ancak kâdir ismiyle olan bağlantısı sebebiyle fiilî sıfatları hâdis kabul edenlere göre de melik kadîm bir sıfattır. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, kelimenin "hiçbir şeye muhtaç olmama" şeklindeki mânasını tercih ederek zâtî-tenzihî bir isim olduğunu söyler (*el-Emedü'l-ağşâ*, vr. 26^b). Melik ganî ve kâdir isimlerinden başka kâhâr, mâlikü'l-mülk, kavî, kayyûm, muktedir, samed ve vâcîd isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mlk" md.; *Lisânü'l-Arab*, "mlk" md.; *Kâmus Tercümesi*, "mlk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, VI, 257-259, 269; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mlk" md.; Müslim, "Edeb", 20; İbn Mâce, "Du'â", 10, "İkâme", 180; Tirmizî, "Da'avât", 82, 94; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 97-100; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsufed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 30, 62; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 75^b; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 43-46; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 39-40, 91; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ ve's-ş-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 176^a-177^a; Kuşeyrî, *el-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 27; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 37, 70-71, 152; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-ağşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 26^b; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 189-193; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-ağşâ*, Beyrut 1385/1966, I, 45-46.

BEKİR TOPALOĞLU

MELİK (المَلِك)

Hükümdar, kral ve bir şehir veya bölgenin idaresiyle görevli hânedan mensubu yüksek devlet görevlileri için kullanılan unvan.

Sözlükte "sahip ve mâlik olmak" anlamındaki milk (mülk, melk) kökünden türeyen melik kelimesi (çoğulu mülûk) birçok Sâmî dilde yer almaktadır (İbr. meleh, Arm. melkâ, Akkadca melku, Asurca melku, meliku). Kelimeye bir hükümdar unvanı olarak İslâm öncesine ait bazı kitâbelerde rastlanılmıştır. Güney Arabistan'da Sebeliler'den kalan Sirvah kitâbe-